

Sivistysvaltioksi ja tietoyhteiskunnaksi?

■ ARTO NEVALA

Ville Perna ja Allan Tiitta:
Sivistyksen ja tiedon Suomi.
Suomen eduskunta 100 vuotta,
osa 9. Edita Prima Oy 2007.

Koulutus- ja tiedepolitiikka yhteiskunnallisine taustatekijöineen olivat meillä kohtuullisen vähän tutkittua aluetta 1980-luvulle saakka. Viimeisten vuosikymmenten aikana tilanne on muuttunut kahdessa mielessä. Koulutuksen ja tieteen käyttöarvo on – ainakin juhlapuheiden tasolla – selvästi aikaisempaa suurempi. Toisaalta alalta on ilmestynyt myös erillistutkimuksia ja sekä tieteen että koulutuksen kehitystä on käsitelty myös monissa isoissa teossarjoissa. Viimeksi mainittujen uranuurtajina olivat opetusministeriön historiateokset, joissa esimerkiksi Veli-Matti Autio teki monia nykypäivään asti kestäneitä ja paljon lainattuja tulkintoja. Tämän vuosituhannen alussa aihepiiriä valotti perusteellisesti *Suomen tieteen historia* -kokonaisuuden viimeinen osio. Myös Suomen Akatemian tasokas historiasarja käsittelee samoja asioita, mutta hieman eri näkökulmasta. Ville Perna ja Allan Tiitta saattavat siis monessa kohdin tukeutua suhteelliseen tuoreeseen tutkimukseen ja punnita aikaisempia tulkin-toja oman aineistonsa valossa.

Lähtökohdat

Sivistyksen ja tiedon Suomi –teos on eduskunnan historiasarjan muiden osien tapaan itsenäinen kokonaisuus. Kirja käsittelee koulutuk-

sen ja tieteen muotoutumista niin sanotun pohjoismaisen hyvinvointivaltion rakentamisesta 1960-luvun puolivälistä aina 2000-luvun ensimmäiselle vuosikymmenelle saakka. Kyynisyteen taipuvainen lukija voisi luonnehtia tarkastelujaksoa jopa hyvinvointivaltion rakentamisesta sen purkamiseen ulottuvaksi. Joka tapauksessa koulutuksen vahva kytkentä hyvinvointivaltion muotoutumiseen on perustellusti yksi teoksen punaisista langoista. Esipuheessa teoksen keskeisiksi lähtökohdiksi nousevat, ”miten eduskunta on toimiltaan rakentanut suomalaista sivistysvaltiota ja tietoyhteiskuntaa” sekä toisaalta tämän toiminnan taustat ja vaihtoehdot. Allan Tiitta toteaa oman osionsa lopussa, että huolimatta eduskunnan aseman muuttumisesta suhteessa hallitukseen ja ministeriöihin, valtiopäivät laatii edelleen lait ja myöntää suurelta osin varat koulutukseen ja tieteeseen. Tässä mielessä suomalaisen koulutuksen ja tutkimuksen analysointi myös eduskunnan näkökulmasta on perusteltua.

Tarkastelun aloittaminen miltei suoraan 1960-luvun puolivälistä on ajallisesti järkevä ratkaisu, sillä perusopetuksen ja yliopistokoulutuksen tärkeät muutokset konkretisoituivat vuosikymmenen puolivälin tienoilla. Toisaalta 1960-luvun poliittinen käänne vasemmistoenemistöisine eduskuntineen painottuu ehkä liikaa, sillä esimerkiksi yhtenäiskouluajatuksella oli takanaan vuosikymmenten historia. Yliopistoverkkokin ehdittiin rakentaa miltei ”valmiiksi” ennen vuonna 1966 säädettyä ensimmäistä korkeakoululaitoksen kehittämislakia. Tiivis taustaluku yhteiskunnan ja koulutusjärjestelmän muotoutumis-

ta olisi siksi saattanut olla paikallaan. Siinä olisi voinut tarkastella lyhyesti myös kansainvälistä kehitystä. Suomen tekemät perusratkaisut taustoineenhan olivat monessa suhteessa samansuuntaisia kuin muissa länsimaissa, jos kohta aikataulu oli poikkeava ja kansalliset erityispiirteet värittivät lopullisia valintoja.

Rakenne

Kirja koostuu kahdesta itsenäisestä osiosta. Ville Perna käsittelee periaatteessa koko koulutusjärjestelmän kehitystä 1960-luvun puolivälistä eteenpäin. Allan Tiitta puolestaan keskittyy tiede- ja teknologiapolitiikkaan 1970-luvun alusta nykypäivään ulottuvana aikakautena. Kahteen erilliseen tutkimukseen pohjautuvalla rakenneratkaisulla on hyvät ja huonot puolensa. Kirjoittajien ote ja lähestymistapa on jossain määrin erilainen, joten lukijalle tarjotaan moniulotteinen kuva koulutuksen ja tieteen kehitysvaiheista. Tekstin painotukset ovat myös hieman poikkeavia, mikä on myös pääosin myönteinen seikka. Pernaan ja Tiitan tutkimukset täydentävät toisiaan, eikä päällekkäisyyttä ole jäänyt häiritsevän paljoa.

Kahteen erilliseen tutkimukseen nojaamisella on silti myös varjopuolensa. Vaikka päällekkäisyyttä ei ole paljon, tulee esimerkiksi ammatikorkeakoulujen perustaminen ja vakinaistaminen käsitellyksi kummankin kirjoittajan osiossa. Perna tarkastelee ammattikorkeakouluja huomattavasti perusteellisemmin Tiitan tyytyessä lyhyeen katsaukseen – ja hyvä näin. Ihmetystä sen sijaan herättää se, että koulutusjärjestelmän kokonaistarkastelu päättyi 1980- ja 1990-luvun vaihtee-

seen eli keskiasteen uudistamiseen ja koulutuspolitiikan nopeutuvaan murrokseen. Ville Perna käsittelee parin viimeisen vuosikymmenen osalta laajasti vain ammattikorkeakoulu-uudistuksen etenemistä sen kummemmin ratkaisua perustelematta (s. 112). Allan Tiitta puolestaan käy perusteellisesti läpi yliopisto- ja tiedepolitiikan muutokset nykypäivään asti.

Pernaan artikkelissa, joka tarkastelee koko koulutusjärjestelmän kehitystä, olisi ollut tarpeellista tutkailla tarkemmin perusopetuksen ja koulutuspolitiikan muutoksia myös 1990-luvun alusta eteenpäin. Lamavuosina perusopetuksessa toteutetut isot periaatteelliset ratkaisut, kuten korvamerkitystä valtionavusta luopuminen ja kouluvalinnan vapauttaminen, jäävät nyt analysoimatta. Eduskunta teki näissä asioissa suuria ratkaisuja, joita esimerkiksi Sirkka Ahonen on pohtinut myös yhtenäisen perusopetuksen rapautumisen näkökulmasta. Lisäksi on hyvä muistaa, että oikeastaan vasta 1990-luvun alusta lähtien suomalaisesta koulutusjärjestelmästä voi puhua yhteen nivottuna kokonaisuutena, jonka osioita kehitetään yhtenäisten tavoitteiden suuntaisesti. Tätä taustaa vasten on erikoista, ettei koulutus- ja tiedejärjestelmän kaikkia osia enää käydä läpi viimeisten vuosikymmenten ajalta. Niinpä myös järjestelmän kehityksen kokonaistulkinta jää tekemättä. Kumpikin kirjoittaja toki vetää artikkelinsa lopussa isoja linjoja – Tiitta tiede- ja teknologiapolitiikan kohdalta mielestäni jopa erinomaisesti – mutta isot tulkinta koko järjestelmän muutoksista jää lukijan vastuulle.

Käsittelyn painopisteet

Perna ja Tiitta tarkastelevat siis tutkimuksissaan koulutus- ja tiedejärjestelmää eri tavalla painottaen. Myös kirjoittajien käsittelevät poikkeavat toisistaan. Eroa voi tiivistetysti kuvata niin, että Pernaa pitäytyy tiukasti eduskunnassa syntyneeseen aineistoon, ja siksi poliittisten toimijoiden rooli painottuu. Näkökulma on varsinkin 1960- ja 1970-luvun tarkastelussa perusteltu, sillä monet keskeiset koulutuspolitiikan päätökset jakoivat eduskunnan puoluekartan mukaan. Esimerkiksi yhtenäiskouluajatuksen toteuttamisen tai tasokursien poistamisen kannattajat löytyivät vasemmistosta ja vastustajat oikeistosta. Myöhemmin tällaiset rajalinjat lientyivät, ja 1980-luvulla eduskunta oli Pernaan tulkinnan mukaan varsin yhtenäisesti harjoitetun koulupolitiikan takana. Tässäkin mielessä 1990-luvun perusteellisempi tarkastelu olisi ollut kiintoisaa, sillä nousivathan poliittiset painotuserot selvästi esiin vaikkapa keskustellessa lahjakkaiden opetuksesta tai tasokurssien palauttamisesta. Äänekään haikkailu perusopetuksen vahvemman eriyttämisen perään hiljensi oikeastaan vasta ensimmäisten Pisa-vertailuiden jälkeen.

Pernaan poliittikkapainotteinen näkökulma ilmenee runsaina lainauksina asiakirjoista sekä välillä kapeana tutkimuskirjallisuuden hyödyntämisenä. Toki lainaukset useasti kiteyttävät osuvasti vaikkapa poliittisten ryhmien näkemyseroja, mutta muutamissa kohdissa (esimerkiksi s. 21–22 ja 44–45) lainauksia olisi voinut tiivistää. Lisäksi jäi vähän harmittamaan, että muutamat Pernaan osioon sisältyvät erinomaiset kuviot jäävät liian vähälle kommentoinnille. Tällai-

sia ovat esimerkiksi opintotuen ostovoimaa ja suhdetta ansiotasoon valottavat kuviot (s. 77 ja 78). Samoin suomalaisen korkeakoulutuksen kokonaiskehitystä yli kolmen vuosisadan aikana havainnollistava taulukko (s. 64) on mielestäni niin hyvä, että sen tulkintoja olisi voinut leipätekstissä esitellä laajemmin. Allan Tiitan esitykseen sisältyy vähemmän suoria lainauksia, vaikka valtiopäiväaineisto on keskeisenä lähdemateriaalina. Tiitta hyödyntää paljon tutkimuskirjallisuutta, muistelmia ja jopa haastatteluja. Niinpä teksti on mielestäni jossain määrin ”tulkitsevampaa” kuin Pernaalla. Pitää kuitenkin muistaa, että Tiitta on ollut mukana sekä *Suomen tieteen historian* että *Suomen Akatemian historian* kirjoittamisessa. Hän saa siis kirjoittaa tavallaan ”tutuista”, useaan kertaan pohdiskelemistaan asioista, jolloin tulkinnat ovat tiivistyneet ja selkiytyneet.

Isot muutokset

Mitä olennaista kirjoittajat sitten saavat irti suomalaisen tiede- ja koulutuspolitiikan kehityksestä 1960-luvulta uudelle vuosituhanelle? Ensinnäkin molemmat havaitsivat tahoillaan eduskunnan roolin selkeän muuttumisen vuosikymmenten kuluessa. Ville Perna tiivistää muutoksen yhteenvetoluvussaan hyvin: ”Koulutuspolitiikan suurjärjestelmien rakentamisen alkuvaiheissa eduskunnan rooli oli aivan keskeinen niin muodollisesti kuin asiallisestikin, mutta koulutuspoliittinen aloite oli viimeistään 2000-luvulle tultaessa siirtynyt toisaalle: koko vaalikauden istuville hallituksille, yhä itsenäisemmälle virkamiesjohdolle ja julkiselta vallalta yhä suurempia pal-

veluksia vaativalle talouselämälle.” Muutos merkitsi käytännössä sitä, että ”pääasiassa eduskunta toimi vain hallituksen ja eri ministeriöiden ajaman politiikan siunaajana”. Erityisesti valtiovarainministeriön asema koulutuspolitiikan reuna-ehdojen asettelijana vahvistui jatkuvasti, kuten molemmat kirjoittajat todistavat.

Ville Pernaa löytää 1980- ja 1990-luvun vaihteesta merkittävän käännekohdan paitsi koulutuspolitiikan käytännössä, myös suunnitelukulttuurissa. Tuolloin uusia linjauksia hahmoteltiin opetusministeriön suppeassa työryhmässä ilman näkyvää julkista keskustelua perinteisestä laajapohjaisesta komiteavalmistelusta puhumattakaan. Tämä suunnittelun ”virtaviivaistaminen” yleistyi nopeasti valtionhallinnon eri lohkoilla. Eivätkä eduskunnan moitteet ”epädemokraattisesta valmistelusta” enää pysäyttäneet kehitystä. Muutos merkitsi poliittisen päätöksentekokoneiston jäämistä syrjään isojenkin asioiden, kuten vaikkapa ammattikorkeakoulujen perustamisen, valmistelusta. Näin valmistelu ”epäpolitisoitui”, minkä voi nähdä vastapainona 1970-luvun koulutuspolitiikan ”ylipolitisoitumiselle” – todelliselle tai kuvitellulle. Tämän vuosituhanen kokemuksista tiedämme näennäisesti ”epäpoliittisen” valmistelukulttuurin vain vahvistaneen asemiaan; valmistelussa olevista asioista ei kai pitäisi nykyään puhua lainkaan. Näennäisen ”epäpoliittisuuden” käänköpuoli on kuitenkin Allan Tiitan havaitsema ”yliopistopuolueen” vaatimaton painoarvo. Tämä näkyy yliopistoihmisten pieninä vaikutusmahdollisuuksina itseään tai työskentelylojaan koskevissa asioissa.

Koulutus- ja tiedepolitiikan analysointi eduskunnan näkökulmasta ja valtiopäivien tuottamalla aineistolla tiivistyy muissakin tutkimuksissa havaittuun kytkentään: koulutus- ja tiedepolitiikka myötäilee isoissa linjoissa yhteiskuntapolitiikan keskeisiä tavoitteenasetteluja. Se ei voi toisin sanoen toimia poliittisina päätöksinä syntyneiden yhteiskuntapoliittisten ratkaisujen vastaisesti. Tämä käy hyvin ilmi Pernaan ja Tiitan kirjassakin. Hyvinvointivaltion vahvistumisvaiheen tasa-arvo- ja demokratiatavoitteiden tilalle tulivat viimeistään 1980-luvun lopulta lähtien teknologiapainotus, talouden kansainvälinen kilpailukyky ja markkinavoimien myötäily – kuten yhteiskuntapolitiikassa yleensäkin.

Sivistyksen ja tiedon Suomi -kirja on kokonaisuutena arvioiden hyväntasoinen, joskin vähän epätasainen ja rakenteellisesti hieman hio-maton kirja. Viimeksi mainittu tarkoittaa, että kirjoittajien työnjakoa ja teemoja olisi voinut miettiä pitemmälle ja yhtenäistää kokonaisuuden näkökulmasta. Tällöin koulutusjärjestelmän pitkän linjan hahmottaminen ei hyyytyisi 1990-luvun alkupuolelle, kuten nyt käy. Vastapainoksi on sanottava, että koulutus- ja tiedepolitiikan kehityksen tarkasteleminen eduskunnan näkökulmasta on kiistämättä tärkeä ja tarpeellinen lisä alan tutkimuskentässä. Lisäksi kirjoittajat nostavat esiin olennaisia käännekohtia ja tekevät kiintoisia tulkintoja koulutus- ja tiedepolitiikan suurten muutosten vuosista.

Kirjoittaja on lehtori ja dosentti yleisen historian laitoksella Joensuun yliopistossa.